

סימן יט

דעת החזו"א והפוסקים בענין הצלה בקבר סתום

נכתב לעיונא לא להלכה ולא למעשה, וההכרעה מסורה לת"ח

(אהלות ג,ו) 'כזית מן המת פתחו בטפח והמת פתחו בארבעה טפחים להציל הטומאה על הפתחים אבל להוציא הטומאה בפתח טפח, גדול מכזית כמת'. ע"כ. ומבואר שכל שיש באוהל יותר מכזית, אין הפתח מציל מלטמא משום סוף טומאה לצאת אלא אם יש בו דע"ד. וסבר הר"ש ע"פ התוספתא, שהוא הדין גם לגבי פתח המציל מידי קבר סתום. (ויעויין לקמן אם יש משמעות בדברי הר"ש במקום אחר שהוא בטע"ט).

דין זה נמצא בתוספתא בעוד מקומות. באהלות פ"ג ה"ה 'שתי אבנים גדולות של ארבע ארבע טפחים שעשאן גולל לקבר המאהיל על גבי שתיהן טמא ניטלה אחת מהן המאהיל על גבי שניה טהור מפני שיש לטומאה זו דרך שתצא'. ע"כ. וראה להלן מהגר"א ומתוס' סוכה שביארו שהוא משום קבר סתום, וציירו בתוספתא באבנים דע"ד, משום שזהו השיעור להציל מדין קבר סתום.

וכן באהלות פט"ז ה"ו 'קבר שסתם פתחו אינו מטמא בכל סביביו פרץ את פצימיו וחזר וסתמו מטמא את סביביו נפרצה בו פרצה אחת של ארבעה טפחים בין מלמעלה בין מלמטה אינו טמא אלא כנגד הפרצה בלבד'. ע"כ. ולמדנו ששיעור הפתח להציל מקבר סתום הוא בעד"ד.

בהרבה מקומות בארץ כיום יש כיפין ע"ג קברים שיש להם פתח טפח על טפח לאויר כדי להוציא את הטומאה, ויש שסומכים לומר שבזה כבר יצאנו מחשש קבר סתום שמתמא כל סביביו. וברם להר"ש והרמב"ם ועוד ראשונים וכן נקטו כמה אחרונים וכן הכריע החזו"א, הרי כל שיש שם יותר מכזית צריך פתח דע"ד, ולולי זה הוי קבר סתום וטומאה עולה עד לרקיע, וכהן המאהיל שם עובר באיסור דאורייתא. ויש גם ראשונים ואחרונים שחולקים ומקילים, אבל נראה שלהלכה א"א להקל בזה, וכאשר יתבאר בס"ד. וכן יתבאר הדין בעצמות המטמאים באוהל ועוד פרטים בדין זה, והאם מותר ומצוה לפנות באופן כזה.

דברי התוספתא בכמה מקומות שיותר מכזית פתחו בדע"ד

במתני' (אהלות ג,ז) מבואר שביב בתוכו טומאה צריך שיהיה בפתחו טפח כדי שיציל. ובר"ש למשנה שם הביא שבתוספתא נקטו כל הדינים בד' טפחים, וכתב הר"ש 'וברייתא ומתני' לא פליגי, אלא המשנה מפרש כזית מן המת פתחו בטפח ובתוספתא מפרש (כזית מן) במת שפתחו בארבעה'. ע"כ. והיינו, שלגבי דין סוף טומאה לצאת מבואר במשנה

הרא' שפסקו כהתוספתא

שיש טפח לטומאה, ולא פירש שביותר מכזית צריך ד"ט. ואמנם נראה שאין בזה קושי, כי דרך הרמב"ם בהרבה מקומות לסמוך על מה שפירש במקום אחר, והנה במקומו פירש ששיעור טפח הוא רק בכזית מצומצם, ושפיר סמך על זה.

וכן הוא במאירי (עירובין ל,א), ועיין גם בדבריו ביצה י,א). ובברכות יט,א הביא ב' פירושים בארון שאינו בקבר ויש בו חלל טפח אם הוא מטמא כנגד כולו או לא, ונראה שמסקנתו שמהמשניות מוכח שאם אין שם פותח טפח הוא מטמא. וצ"ב, שלכאורה ארון אינו קבר סתום, ואם הוא קבר סתום הרי צריך ד"ט, ואולי שם הלך בשיטה אחרת בזה, וצע"ש. וכן פסק הרשב"ץ בשו"ת תשב"ץ (ח"ג, ב'), וכתב שם שזו דעת הרמב"ם והר"ש.

והנה כתבו בתוס' סוכה כג,א ד"ה ולא גולל 'ועוד תניא בתוספתא דאהלות סוף פרק (שני) שתי אבנים גדולות של ארבעה טפחים

ברמב"ם (טומאת מת ז,א) 'בית סתום שהמת בתוכו או שהיה לו פתח נופרץ את פצימיו וסתמו מטמא מכל סביביו והנוגע בו מאחוריו או מגגו טמא שבעה מפני שהוא כקבר סתום, נפתח בו פתח אפילו סתמו אם לא פרץ פצימיו הנוגע בו מאחוריו ומגגו טהור ואין טמא אלא כנגד הפתח, וכמה יהיה שיעור הפתח, שלם המת פתחו בארבעה טפחים, וכזית מן המת פתחו בטפח, וגדול מכזית הרי הוא כמת ופתחו בארבעה'. ע"כ. (ויעו"ש ה"ב' פרטי דיני סטל"צ, וכבר דנו האחרונים ביחס הדינים זה לזה לדעתו, ואכ"מ). ולמדנו שפסק הרמב"ם כהתוספתא ששיעור פתח להוציא מידי קבר סתום, כשיש שם כזית מן המת הוא בטע"ט, וכשיש שם יותר מכזית הוא בדע"ד².

והנה העירו על זה שכשהביא הרמב"ם דינא דביב (טו"מ פ"כ ה"ז³) סתם הלשון

1. רמב"ם טו"מ פ"ז ה"ב 'המת בתוך הבית ובו פתחים הרבה בזמן שכולם נעולים כולם טמאים והיושב בצד כל פתח מהן תחת התקרה היוצא על הפתח נטמא. נפתח אחד מהן או שחשב להוציאו באחד מהן ואף על פי שחשב אחר שמת המת אפילו חשב להוציאו בחלון שהיא ארבעה על ארבעה הציל על הפתחים כולן ואין טמא אלא כנגד הפתח שנפתח או שחשב עליו והשאר טהורין מפני שהן נעולין והרי אין הבית כקבר סתום, וכן אם התחיל לחתור פתח להוציאו בו משיחיתור ארבעה על ארבעה הציל על הפתחים כולן, היה שם פתח סתום וחשב להוציאו והתחיל לפותחו משיתחיל לפתוח הציל על הפתחים כולן, היו בו חלונות הרבה וכולן מוגפות כולן טהורות, נפתחו כולן טמאות ולא הצילו על הפתחים, פתח קטן בתוך פתח גדול המאהיל על גבי שניהם טמא, חשב להוציאו בקטן טיהר את הגדול, היו שניהן מתאימין המאהיל ע"ג שניהם טמא, חשב להוציאו באחד מהן טיהר את חבירו, היה לבית פתח אחד לצפון ופתח לדרום וחשב להוציאו בצפוני ואח"כ באו אחיו או קרוביו ואמרו אין מוציאין אותו אלא בדרומי טיהר דרומי את הצפוני ובלבד שלא יערים ואם הערים שניהן טמאים'.
2. 'החת"ס בשו"ת יו"ד ש"מ רצה לפרש גם דעת הרמב"ם כן לרוב מה שהיה פשוט לו שכך הלכה, ויעו"ש שדחק מאוד ששיעור ד"ט שברמב"ם הוא רק כלפי דיני סטל"צ, יעו"ש. והנה לפי זה אינו מטמא מלמעלה, וגם מכל הצדדים אינו מטמא כי אם בגדי סטל"צ. ודבריו מתודשים ואיני יודע לבאר היאך אפשר לומר כן, וכבר מהרלב"ח ועוד פירשו בדרי הרמב"ם כמשמעם, ואכ"מ. וגם לשון 'מטמא כל סביביו' שברמב"ם שם נמצא בתוספתא לגבי קבר סתום, יעו"ש פט"ז ה"ו 'קבר סתום פתחו אינו מטמא מכל סביביו פרץ את פצימיו וחזר וסתמו מטמא מכל סביביו'. ע"כ. וכן הוא מופיע בתחילת הרמב"ם באותה הלכה (טומאת מת ז,א) כשעסק להדיא בדיני בית סתום שהוא קבר סתום. והנה הנידון הוא בהמשך הרמב"ם באותה הלכה שכתב שיעור פתח. ויש לטעון, שכיין שאם הנידון רק לגבי סטל"צ משתנים הדינים, והדין הוא רק 'היושב בצד כל פתח מהן תחת התקרה היוצא על הפתח נטמא' כלשון הרמב"ם שם ה"ב, הרי היה הרמב"ם לכתובו שם או לפרש, ויש להרחיב בזה. ועכ"פ כמדומה שסוגיין דעלמא של רוב האחרונים שהרמב"ם עוסק כאן בשיעור פתח לגבי דין קבר סתום שהביאו בתחילת הלכה זו. (והרבה הבינו שהרמב"ם סבר שסטל"צ הוא דין מדיני קבר סתום, והוא כמעט מוכח בפירושו המשנה להרמב"ם בפ"ג ובפ"ז, ואכמ"ל, וראה בפירושו המשנה מהדורת המאור).]
3. 'יבי שהוא קמור תחת הבית ויש בו פותח טפח ויש בפתחו שהוא חוץ לבית פותח טפח והיתה טומאה בתוכו הבית טהור, היתה טומאה בבית מה שבתוכו טהור, היה בו פותח טפח ואין ביציאתו פותח טפח והיתה טומאה בתוכו הבית טמא, טומאה בבית מה שבתוכו טהור שאין דרכה של טומאה להכנס, אין בו פותח טפח ואין ביציאתו פותח טפח טומאה בתוכו הבית טמא כאילו היא בתוך הבית, טומאה בבית מה שבתוכו טמא מפני שהן ככלים הטמונים בקרקע וקרקע הבית כמוהו עד התהום'.

שכתב שחשש קבר התהום היינו 'שמא יש שם קבר מתחתיו ואין למת חלל טפח וטומאה שהיא רצוצה בוקעת ועולה'. ע"כ. וניתן להבין שכוונת הר"ש לומר שאם יש חלל טפח די בכך אף שהוא סתום, ושוב אין טומאה בוקעת, (וכשיטת הראב"ד בהשגות הל' טו"מ ז,ד שבכה"ג הקבר מטמא במגע ולא באוהל). ולענ"ד אינה טענה מכרעת, כי י"ל שפירש שחששו לסתם מת שנקבר באדמה בלי ארון שאין לו חלל כלל והוא טומאה רצוצה, ולא נכנס לפרש פרטי הדינים דחלל המציל, שצריך שיהיה פתוח לחוץ וכו' ושם הוא יותר מכזית בעיני ד"ט, כי אין כאן מקומו כלל. ונקודה זו שצריך פתח לחוץ נמצאת בעוד מקומות בר"ש אהלות, ונראה שאין כל מקום לפקפק בה. (וכמדומה עוד שבכתבי בעלי התוס' לא הובאה כלל דיעה כזו, וייתכן שלא עלה על לב איש שיתפרש כך). ואמנם גם אם כוונתו שם להקל הרי נראה פשוט דסוגיא במקומה עדיפה, ויל"פ ששם פירש ע"פ קדמאי שפירשו שם כן, ועכ"פ כשעסק בהני דיני הכריע לא כך.

בדעת הרא"ש. הנה באהלות פ"ג מ"ז לגבי ביב כתב 'ודוקא שאין בביב אלא כזית דפתחו בטפח אבל ביותר מכזית קתני בתוספתא דבעינין שיהא בו ד' טפחים וביציאתו ד' טפחים'. ע"כ. והרי זה כדברי הר"ש הנ"ל. ואין זו העתקת לשון הר"ש אבל נראה שנכתב על פיו, וכמצוי בפירושו הרא"ש. ומאידך, בפ"ב מ"ד גבי גולל כתב שיש טומאת גולל 'ואע"פ שיש לקבר פותח טפח מן הצד טמא המאהיל על הגולל דאי לא"ה תיפוק ליה שהוא טמא משום שהוא מאהיל על הקבר'. ע"כ. ומשמע שהשיעור הוא בטפח. והנה, מלבד שהוא סותר למש"כ בסמוך בפ"ג, עוד הדבר קשה מצד עצמו, כי הביא שם התוספתא של ב' אבנים שהזכירו פתח ד' ומשמע מתוספתא זו שהשיעור בדע"ד, ומש"נ לעיל. ולענ"ד המחזור יותר שכוונת הרא"ש לפתח

שעשאן גולל לקבר המאהיל על גבי שתייהן טמא ניטלה אחת מהן המאהיל על גבי שניה טהור מפני שיש לטומאה דרך שתצא'. ע"כ. ובהמשך הרחיבו להקשות מה נתחדש בטומאת גולל הרי תמיד הוא מטמא משום קבר סתום. וכבר העירו הגר"מ אריק ועוד דשמע מינה שנקטו תוס' שבסתם קבר צריך פתח ד"ט ורק אז יש לטומאה דרך שתצא (ויעויין בא"ר להגר"א אהלות פ"ב מ"ד שכתב ג"כ ששיעור ד"ט כאן הוא שיעור יציאת הטומאה). וזה מכלל קושיית תוס', שא"כ שוו גדריו קבר סתום וגדריו גולל.

וגם מקושייתם אתה למד כן, שאילו סברי דסגי בפתח טע"ט למנוע קבר סתום, הרי יש ליישב קושייתם בפשיטות, שבפתח טע"ט אין משום קבר סתום ויש משום טומאת גולל, ולק"מ. ומדבריהם משמע שקשיא להו מפני ששיעור פתח ד"ט שמפקיע מידי גולל כמבואר בתוספתא שם הוא גם השיעור המפקיע מידי דין קבר סתום, ועיין היטב. (ועיין שאין לומר דאיצטריך היכא דאין המת בקבר דאי ליתיה אם כן לא מטמא משום גולל דאפי' כי איתיה ויש מקום לטומאה לצאת לא מטמא. ע"כ. ומשמע שהניחו שאין אופן שיש גולל ואין קבר סתום וששיעור זה הוא גם שיעורו של קבר סתום).

ובן הובאה תוספתא זו בתוס' כתובות ד,ב ד"ה עד שישתום, ויעו"ש שהוכיח ר"י מתוספתא זו מהו גולל ששייך בו מקום יציאה לטומאה. - יעול"ה במה שיש לדון בהבנת הרא"ש בתוספתא דא. ויעול"ק שיש מקומות בתוס' שנראה שדי בטע"ט וא"צ ד"ט על ד"ט.

בדברי הר"ש הרא"ש הראב"ד סמ"ג סמ"ק ראבי"ה

בדעת הר"ש. יעויין לעיל מדברי הר"ש באהלות. והעירו מהר"ש פרה ג,ב

שאינן טומאה יוצאת מאוהל לאוהל בחלון טע"ט אלא בכזית, אבל ביותר מכזית הטומאה עוברת רק בחלון דע"ד. ואם כן הוא הרי נראה מוכרח שביותר מכזית גם דין פתח להוציא מקבר סתום הוא בדע"ד. והיינו, שנראה שהאפשרות לומר שקבר סתום פתחו בטע"ט הוא רק מפני שבפתח כזה הטומאה יוצאה. ויש לומר שאף שפתחו של מת הוא בדע"ד, מ"מ פתחה של טומאה הוא בטע"ט, ובוזה סגי למנוע קבר סתום (וזה נראית דעת כל מי שסבר ששיעור הפתח בטע"ט). אבל אם נאמר שגם יציאת הטומאה היא רק בדע"ד, הרי דבר זה הוא לומר שמ"מ יש בטע"ט להוציא מידי קבר סתום. וזה נראה רחוק מאוד.

[והנה, בעיקר דינו דהראב"ד כבר הקשה הרש"ש אהלות ג,ו שבמשנה שם אמרו 'אבל להוציא הטומאה בפתח טפח'. ופירשו הר"ש והרע"ב שהכוונה ששיעור חלון להוציא הטומאה מאוהל לאוהל הוא בטע"ט גם במת שלם. ולכאורה מפורש במשנה שלא כהראב"ד. וצ"ע להבין דעתו. (והעירו שבמהר"י קורקוס שהובא בכס"מ שם ה"ג נראה שנסתפק אם זו באמת כוונת הראב"ד, וכעת לא עיינתי בזה, וכמדומה ששאר אחרונים הבינו כוונת הראב"ד כמשמעו). שו"ר בחזו"א אהלות יז,ה שהציע פירוש אחר במשנה אליבא דהראב"ד (ונראה שם שפירש להראב"ד שהוא פרט בדיני סטל"צ יעו"ש, וכעת לא עיינתי להבין המהלך. וגם ברמב"ם בפירוש המשנה משמע שזהו דין בדיני סטל"צ, ולא עיינתי כעת להבין).

המועיל, ונקט לשון פותח טפח כסתימת לשון המשנה, ואה"נ שבקבר בדרך כלל צריך פתח ד' לפי שיש שם יותר מכזית, ולא נכנס לפרש כאן את פרטי הדינים, וסמך שהוא מבואר בדבריו להלן בפ"ג. ועדיין לא יצאנו מידי קושי, וצ"ת וביורר בדעתו. ואולי נשמע מכאן שהבין שפתח דע"ד למנוע דין גולל הוא גם בכזית מצומצם, וצ"ע.

ועכ"פ אם משום הא גרידא, הרי בפשוטו יש לתפוס לדינא כדבריו המפורשים שנכנס בהם לברר נקודה זו, ולא כלשון סתומה שבאה דרך אגב.

וברם בתשובותיו (כלל ל סי' א) כתב שהיה בדרכות שמבואר שם שהדילוג ע"ג ארונות הוא מדרבנן מיירי בשיש פותח טפח יעו"ש. ולא חילק שביותר מכזית צריך דע"ד, אף שמייירי שם בקברים שסתמן שיש בהם מת שלם. וכאן יותר קשה לומר שנקט הלשון שבמשנה. ואמנם עדיין ייתכן לדחוק כן, וצ"ת ועיון. וייתכן לטעון לאידך גיסא, שבפירוש המשנה פירש ע"פ דברי הר"ש שהצריך דע"ד אף דליה לא סבירא ליה, וכאן כתב דעת עצמו וסבירא ליה לחלוק. ואמנם לא הביא בתשובה שם דברי התוספתא והר"ש כלל. ונראה יותר שדבריו בפירוש המשנה הם כסו' במקומה, וזה העיקר יותר בדעתו, ועדיין צ"ת⁴. (ויל"ע עוד בפירושו נזיר נג,א).

בדברי הראב"ד (טו"מ טו,א⁵) נראה שסבר

4. והנה בעלמא נקטו בעלי הכללים שבסתירה בין חידושים של חכם לתשובותיו, התשובות עיקר, לפי שבהם הוא נכנס יותר להכריע את ההלכה למעשה. (וציינו לשדי חמד כללי הפוסקים סי' י' אות ב', י"ד, ז', ט"ו, ז'. וכעת לא בדקתי שם). ואמנם הוא ככל הכללים הללו שאינם מוחלטים, והדבר משתנה לפי העניין. וכאן נראה מצד העניין שפירוש המשנה הוא העיקר, וכאשר נתבאר. [ובאמת, לגבי הרא"ש עצמו כתוב בספרי הכללים שהפסקים עיקר לגבי התשובות (עיי' יד מלאכי כללי רש"י תוס' ורא"ש, ומקורו בדברי ר' יהודה בן הרא"ש), אך לכאורה כל זה על הפסקים ולא על הפירושים, ובהם מסתבר שבאופן הרגיל התשובות עיקר לפי שבהם נכנס להכריע הלכה. ומ"מ בנידון דידן נ"ל כנ"ל]

5. נתפרשו שם דיני סתימת חלון וכתב על זה הראב"ד 'א"א פחות מטפח לכזית מן המת אבל למת שלם או ליותר מכזית דיו אם מיעטו לפחות מארבעה'. ע"כ. (ובכס"מ שם ה"ב נראה שסבר שהרמב"ם מודה בזה להראב"ד, וכבר תמהו על זה עיינין מרכה"מ ועוד).

הדברים ע"פ לשון הרמב"ם טו"מ ז, ב. וכוונת הרמב"ם שם שכיון שלא פרץ את הפצימין אין הבית נידון כקבר סתום. והנה פשוטן של דברים שלכל הני דיני צריך פתחים של ד"ט, ופתח טע"ט הוא כסתום. (הרמב"ם ודאי סבר כן, וראה להלן שכמעט כל האחרונים הסכימו כן בדעת הרמב"ם, והנידון לומר שזו גם פשוטת כוונת הסמ"ג). ויל"ע אם הוא מוכרע. ועיי"ש בסמ"ג שכתב בסוף לשונו 'והרי אין הבית כקבר סתום', וזה מסייע לפחות להנחה שהשיעורים שוים, ועיין. ועיין מהרלב"ח שלמד בדעת הסמ"ג שהנידון בקבר סתום, ברם יל"ע בזה ואכמ"ל.

בסמ"ק (פט) כתב דין קבר סתום, ואח"כ כתב 'וקבר שהוא פתוח וכן בית ואוהל פתוחין ויש בהן טפח חלל מותר לכהן לעמוד עליהם או תחתיהן, ופריב"ם מתוך המשנה חלוקי החלונות המביאין טומאה בין בית לבית ובין בית לעליה'... (והביא פרטי דינים בזה), ואח"כ כתב 'המת בבית ולו פתחים הרבה כולם טמאים' וכו'. ע"כ. והנה לא פירש מהו גדר קבר שהוא פתוח, וניתן לומר שסמך אדסמ"ך ליה שיעור חלונות. ברם יש לטעון שסתמא שקבר פתוח היינו בגדרי שיעור פתחים שבהמשך ולא בשיעור חלונות, והיינו שכוונת הסמ"ק ללמד שהשיעור בדע"ד (ולא הביא דין כזית מצומצם כפי שלא הביאו לגבי סטל"צ). והנה קשה לקבוע דבר ברור אחרי שלא פירש דעתו להדיא, אבל עכ"פ ייתכן מאוד שזו כוונת הסמ"ק כאן, ויל"ע עוד.

בראב"ה סי' תתקפ"ה הרחיב קצת בדיני

וראה לקמן שהגר"א כתב לפרש דברי המשנה שם באופן אחר, ושאר הכוונה לומר שטומאה עוברת מאוהל לאוהל ע"י חלון טע"ט (ואף שנראה שהוא מודה שכן הדין מ"מ אין זו כוונת המשנה שם). ובפשוטו כוונתו לפרש המשנה שבאו ללמד דין זה עצמו שפתח המוציא מידי קבר סתום הוא בטע"ט. ויש שטענו שמעשה נכון לומר שזו גם דעת הראב"ד, כדי שלא ייסתרו דבריו ממשנה מפורשת. ושמע מינה שדעת הראב"ד שקבר סתום פתחו בטע"ט גם למת שלם. ואמנם הדברים נראים רחוקים מאוד, וכמש"נ, והנכון לפרשו כהחזו"א או באופן אחר. ועכ"פ אחרי שיש דרכים אחרות, ודרך זו נראית קשה, הרי ראייה דסבר הכי ודאי אין לנו. וא"א למנות את הראב"ד בין המקילים וסוברים שטע"ט מפקיע מידי קבר סתום].

והנה, יש לראב"ד שיטה מחודשת בדין חלל טע"ט בלי יציאה לחוץ, שסבר שהוא מטמא במגע ולא באוהל וצויין לעיל, והוא נידון נפרד, ובוה ודאי נקטינן כרוב הראשונים שהוא קבר סתום גם לגבי אוהל.

בסמ"ג (עשין, רלא⁶) הביא הדין שמת שלם וכן יותר מכזית פתחו בד' טפחים (לגבי סטל"צ), ואח"כ הביא הדין שאם כל הפתחים נעולין כולם טמאין, וכן תניא בב"ב בית סתום מטמא כל סביביו, והביא על זה פרטי דינים דסטל"צ יעו"ש, וסיים שנפתח אחד מהם הוא טמא 'והשאר טהורים מפני שהם נעולים והרי אין הבית כקבר סתום'. ע"כ. והלשון מראה שנכתבו

6. ספר מצוות גדול עשין סימן ולא שנינו בפ"ג דאהלות (מ"ו) כזית מן המת פתחו טפח והמת פתחו ארבעה טפחים, להציל את הטומאה על הפתחים הפחותים מארבעה טפחים אבל להוציא את הטומאה בפתח טפח, וגדול מכזית כמת שלם. וכל השיעורין שבתורה הלכה למשה מסיני (עירובין ד, א). בפ"ז דאהלות שנינו (מ"ג) ומביאה בפ"ק דביצה (י, א) ובפרק הדר (עירובין סח, א) המת בבית ובו פתחים הרבה בומן שכולם נעולים כולם טמאין, וכן תניא בב"ב (יב, א) בית סתום מטמא כל סביביו, והיושב בצד כל פתח ופתח מהן או תחת התקרה היוצאה על הפתח נטמא, נפתח אחד מהן או שחישב להוציאו באחד מהן אמרי ב"ה אף על פי שחישב אחר שמת המת כדמסקינן בפ"ק דביצה (י, א) אומר רבא שאפילו למפרע מציל ואין טמא אלא כנגד הפתח שנפתח או אותו שחישב עליו והשאר טהורים מפני שהם נעולים והרי אין הבית כקבר סתום (ע"פ רמב"ם פ"ו ה"ב). ע"כ.

וכ"ה בעוד מקומות בתוס'), רמב"ן (תורת האדם ענין הכהנים), רשב"א (שבועות יז, וכן נראה בשו"ת א, שכד) תוס' וריטב"א (ב"ב ק,ב, וכ"ה בריטב"א סוכה ד,א, שבועות יז,א), וכ"ה בטור (סימן שע"ב). וכבר הבאנו לעיל שכן הוא בשו"ת הרא"ש וכן הוא בארח"ח הל' טומאה סי' ד'. (ועיין לעיל לדון בדברי הר"ש והרא"ש בפירוש המשנה במקומות אחרים).

ואמנם לא הביאו אותם ראשונים דברי התוספתא והר"ש והרמב"ם כלל, ומאוד קשה לקבוע קולא בדאורייתא בכגון זה. והרי יש לדון טובא דאילו הוי שמיע להו שיש כאן תוספתא מפורשת שפסקה מארי דטהרות הר"ש והרמב"ם בעוסקם להקיף ולעיין בכל דיני אהלות, היו מקבלים הדברים. (ולא נתחייבו רבותינו להיות בקיאים בכל דברי הר"ש לטהרות. ועכ"פ נראה שאין אומרים הלכה כבתראי נגד קמאי במקום שלא ברור לנו שראו דבריהם. וכשלא הזכירו דבריהם כלל הרי חזקת דברי קמאי במקומם, (ואמנם הוא משתנה לפי העניין ובהכרעת חכמי הדורות). ולמעשה נראה שא"א להקל בדאורייתא בכה"ג.

והנה יש מהראשונים הנ"ל שעיקרם לבאר שקברים שלנו הוו קבר סתום כיון שאין בהם פתח, ונקטו שאין טע"ט ולא נכנסו לפרש, וגם ייתכן (אולי עכ"פ בחלק מהנ"ל) שנקטו עיקר הדין כלשון המשנה ולא ירדו לפרטים.

[ובן הבי"ע על הטור שם הביא מקורות לדברי הטור שם מהרמב"ן ועוד ראשונים, ופשטות סתימתם של אותם ראשונים היא שקבר

טומאת קבר והמסתעף. והנה בתוך דבריו הביא מתני' דביב ופירש שהיא משום קבר סתום, והוא בהערה⁷. ואחר שעסק בכמה דינים, חזר וכתב 'ונ"ל דההיא ביב שהוא קמור וכו' מיירי שיש בו כזית מן המת קבור והילכך סגי ליה בפותח טפח ביציאתו שראוי להוציאו שם. אבל נפל צריך ד' טפחים, והיינו טעמא שאינו ראוי להוציא בפתח של טפח. והכי תניא בתוספתא דאהילות פרק ר' ישמעאל (פ"ה הל' ב') ביב שהוא קמור תחת הבית ויש בו ד' טפחים ביציאתו ונפל לתוכו הבית טהור נפל בבית מה שבתוכו טהור יש בו ד' טפחים ואין ביציאתו ד' טפחים ונפל לתוכו הבית טמא וכו', דזה נ"ל ראייה למורי. אבל לפי הר"צ מאי שנא הכא ומאי שנא הכא בתרווייהו ליסיג בטפח ביציאתו כיון שהביב לדבריו קבר הוא'. ע"כ. ולא נתברר לי מהי נקודת הויכוח בין הפירושים שהביא ואיזו ראייה הביא מכאן לאחד הפירושים, וצ"ע היטב. אבל עכ"פ נראה לכאורה ולפ"ר שכוונתו לומר שלמעשה דין קבר סתום ביותר מכזית הוא תלוי בפתח ד"ט. וצריך לעיין בכל דבריו שם, ועדיין לא זכיתי לזה.

ראשונים שהצריכו פתח טע"ט

והנה, מצאנו בכמה ראשונים שבהביאם דין קבר סתום נקטו בלשונם שהוא תלוי בטפח על טפח, אף דמיירו בקברים שסתמא שיש בהם מת שלם. ויש מקום לטעון דשמע מינה שנקטו דלא כהתוספתא (או שפירשו התוספתא באופן אחר).

יעויין תוספות (נזיר נגב, ד"ה חרב בסופו,

7. ואם היה מקום הטומאה טפח על טפח על רום טפח הנוגע בו מכל מקום טמא מפני שהוא כקבר סתום. פירוש שבענין הזה דרך להניח מת לעולם. והיינו נמי דתנן התם בפ"ג (מ"ז) ביב שהוא קמור תחת הבית יש בו פותח טפח ויש ביציאתו פותח טפח טומאה בתוכו הבית טהור, פירוש מאחר שהניח ביציאתו פותח טפח סתמא דמילתא דתנו לפנותו משם ואין תורת כלי עליו. יש בו פותח טפח ואין ביציאתו פותח טפח טומאה בתוכו הבית טמא, שתורת כלי עליו מאחר שאין ביציאתו פותח טפח הרי הוא נקרא קבר סתום. ע"כ.

וכן הוא באליה רבה מהגר"א (אהלות ב,ד), בעל מרכבת המשנה (בספרו אבל השיטים, טומא"כ, הל' ט'), עטרת ראש (ברכות, יט), חסדי דוד על התוספתא (בתחילת פ"ה ועוד), גידולי טהרה (בשור"ת, סי' י"ח אות ו' ובסי' כ'), תפארת למשנה (אהלות ג,ז ועוד מקומות, ובהילכתא גבירתא פ"ו מ"ז, ובקריית ארבע אוהל אות ח', וקצת צ"ב שבהל' קבר סתום שם נקט רק שיעור טע"ט, וצ"ב), משנה אחרונה (אהלות ג,ו), ויעו"ש שנקט דלא כעבוה"ג שחילק בין פתח סגור לפתח פתוח⁹. מעייני יהושע (בסוף אהלות יעו"ש), ליבא בעי (להגר"ש בראך מקאשוי, סו' דארונות של ר' צדוק, אות לג), וכן פסק לדינא בחזו"א אהלות (יז,ו).

בביאור מרדכי למהר"ם בנעט (למרדכי ברכות פ"ג סי' י') הביא מדברי הר"ש שצריך דע"ד, ועיי"ש בהמשך לשונו שכתב קצת כמסתפק, וכנראה לא היה פשוט לו שהדברים מוסכמים, אך לא כתב להדיא לפקפק בזה יעו"ש.

בנפש חיה (יו"ד סי' צה, בתשובה לצפת להגר"ש הלר בנוגע לקבר הנמצא תחת בניין) הרחיב הרבה בסוגיין. ובסוף הדברים כתב מסקנתו בקצרה שלדינא בודאי קשה לסמוך על טע"ט וצריך פתח דע"ד. וכן בתשובה אחרת כתב שכבר ביאר שביותר מכזית צריך פתח דע"ד¹⁰.

באמרי יושר למהר"ם אריק (לד) נראה שנקט שהוא ספק דאורייתא, ולמעשה

סתום לעולם פתחו בטע"ט, ולא העיר הב"י על זה כלום. ובשו"ע השמיט כל הנידון ולא נכנס לזה כלל, כיון שאינו מצוי בקברות שלנו. ויש שהניחו שיש ללמוד מכאן שהב"י הכריע דלא כהר"ש והרמב"ם. ואמנם ייתכן שלא ראה הב"י צורך להיכנס לנושא זה כיון שהנידון בטור שם הוא שאין בקברים שלנו פתח כלל, ולא נמנע מלהעתיק את מקורותיו בלשונות הראשונים שסתמו אף שבפרט זה העיקר לדינא לא כך. ולענ"ד א"א למנות את הב"י בין המכריעים להקל].

אם הוא מדאורייתא

עיקר הדין שצריך פתח דע"ד בפשוטו הוא דין דאורייתא. ויל"ע במה שאמרו שיותר מכזית דינו כמת שלם האם גם זו מדאורייתא. וברם קשה לחדש בלי מקור שהוא מדרבנן. ושו"ר בסמ"ג עשיין רל"א שמשמע שכל השיעורים הללו הם מדאורייתא⁸.

אחרונים שהצריכו פתח דע"ד

מצאנו בהרבה אחרונים שפסקו שצריך פתח דע"ד טפחים למת שלם וליותר מכזית.

יעויין רלב"ח (סי' קמב) שהזכיר בסתמא שעשו פתח דע"ד לקברים, ונראה בפשוטו שכך הייתה הלכה רווחת אצל החכמים במקומו ובזמנו.

8. יעין לשון סמ"ג שהובא לעיל שהביא שם הדין דמת ויותר מכזית פתחו בד"ט וסיים וכל השיעורין שבתורה הלכה למשה מסיני. ע"כ.
9. ראיתי לחכ"א שכתב שבדבריו בפ"ז מ"א משמע לא כך, ולא מצאתי שם כלום, וצ"ב.
10. בסוף סימן צ"ה כתב 'ולדינא בודאי קשה לסמוך כמת שלם או ביותר מכזית שיהיה די בפתח טפח שלא תהיה הטומאה בוקעת ועולה'. ע"כ. ויעו"ש סי' צד שכתב (בתוך הדברים, קלט, א מדפי הספר) 'כבר ביארתי בתשובה אחרת בארוכה דרך גבי כזית מהמת די בפתח טפח אבל כמת שלם או ביותר מכזית בעי' חלון ד' טפחים על ד"ט כדאי' שם בר"ש בשם התוספתא, והדברים ארוכים מאוד וכאשר הארכתי בזה בתשובה לארץ הקדושה לצפת תובכ"א (-היינו התשובה הנ"ל). ע"כ.

ויל"ד מעתה אם זו ראייה גמורה ומוחלטת, ושמה יש לדחוק שכיזון שעיקרם לבאר הדין כשאין פתח כלל לא נכנסו לפרטי דיני הפתח אם יהיה).

בדרישה סי' שעא דן להלכה במת המונח במרתף, והצריך פתח טפח (ועיי"ש שדן שנקבים קטנים מצטרפים לטע"ט, וכבר תמה הט"ז על זה). וכן הט"ז סימן שע"א דן בזה, והצריך טע"ט במקום אחד. והש"ך בנקה"כ שם עסק אם השיעור בטפח או במלוא אגרוף, ולא העיר כלום מצד שביותר מכזית צריך ד"ט, ומבואר שהסכים שבטפח או באגרוף סגי. וכ"ה בשו"ת חת"ס יו"ד, שמ (וראה לעיל בדברי הרמב"ם מש"כ בדבריו שם), ובבית יעקב להנה"מ כתובות ד.ב, וכעת ראיתי שכ"ה בשו"ת עמק שאלה יו"ד צד שהציע לעשות פתח טפח בעובדה שמצאו קברים, אבל כתב בתחילת דבריו שאינו מופנה לעיין בענייני טהרות, וסיים שכיזון שהעצה של פתיחת טפח לא נמצאת בפוסקים אינו כותב זה להלכה כלל. - כיון שנמצא כן בנושאי כלי הטור והשו"ע וכמש"נ, מסתבר שאחר החיפוש ימצא בהרבה אחרונים שהביאו דבריהם ושדנו על פיהם, וכעת לא חיפשתי עוד. ואין בזה כ"כ נפק"מ, כי עכ"פ יש הרבה אחרונים חשובים לכל צד¹¹.

הצריך פתח ד"ט, ועיין מדבריו בהערה¹¹. ובנשמת חיים להגר"ח ברלין (יו"ד, רט"ז רי"ז) כתב שהיא מחלוקת הראשונים, אך סיים בסי' רי"ז שלא בא להורות הלכה כי אם להראות שיש בזה מחלוקת. ובפתח האוהל שהרחיב בענייני אהלות (לרח"מ קויפמן הכהן, כלל ו' סימן א') נקט שהיא מחלוקת הפוסקים, ועיי"ש שנתקשה בטעם המקילים הרי היא תוספתא מפורשת ויעו"ש.

ובדורנו יעויין במנח"ט, טקזו בסוף דבריו שכתב שהיא מחלוקת ראשונים וכיון שהנידון בדאורייתא יש להחמיר. ומשמעות דבריו שהוא ספק דאורייתא לחומרא מעיקר הדין. (וראה הערה בנוגע לשמועות שונות שנתפרסמו בשמו להקל בזה¹²).

אחרונים שהצריכו פתח טע"ט

ומאידך, בהרבה אחרונים אחרים נראה שטע"ט מועיל, יעויין בנו"כ הטור שם ב"י ב"ח ודרישה שנקטו כולם בלשונם פותח טפח אף דמיירי בקברים (ואמנם עסקו שם לבאר דברי הטור שהוא דן על מצב שאין פתח כלל,

11. יעו"ש שכתב שהוא נכון מאוד אם סגי בטע"ט, והביא החילוק שכתב בעבוה"ג ותמה על זה, והביא תוספתא דאבני גולל שהצריכו פתח ד' ושהגר"א בא"ר פירש שהוא משום דין קבר סתום, וכתב שכן נראה בתוס' כתובות ד' סוכה כ"ג, ובאור"ז תפ"ד גרס בתוספתא נוסח אחר שלפי זה אין ראייה אבל בתוס' מבואר דגרסי כדקמן. וסיים וז"ל, 'ע"כ אף שקשה עלי להכריע נגד סתימת הטור סי' שע"ב, אחר שמדברי הרמב"ם ותוס' והגר"א מבואר דבעינן פתוח ד"ט להוציא מדין קבר סתום, בדאו' אזלינן לחומרא, ועי"כ יש לעשות הפתוח מהבנין עד מחוץ לאוהל ד"ט על ד"ט דהיינו ט"ז אגודלין על ט"ז אגודלין, ותול"מ'. ע"כ. ראיתי כותבים שמועה שלמעשה הסכים המנח"י שיעשו כיפים בפתח טע"ט, דלא כתשובתו שם, וזה נראה פלא. והנה התשובה היא מחודשי אייר וסיון שנת תשד"ם כמבואר שם, ונדפסה בספר מנח"י ח"ט שנדפס כשנה אח"כ בקיץ תשמ"ה, וקשה לצייר שחזר בו קודם ההדפסה, וכארבע שנים אח"כ בסיון תשמ"ט נפטר הגהמ"ח לחיי עולם. ויש שכתבו שבעל מנח"י עסק בזה זמן רב ע"פ בקשת הגרי"י בעל קה"י ואז הכריע להיתר. והנה הגרי"י זצ"ל נלב"ע כבג את תשמה, בערך עם הדפסת הספר שבו נדפסה הוראת המנח"י לאיסור. והשמעות הללו אינם מבוססות כראוי ולכאורה הן נסתרות מהמפורש בספרו להדיא. ואחרים כתבו ששמעו שסמך המנח"י בעיקר על טענת הגרי"י דלקמן. (ואם יש בסיס לשמועה זו הרי כנראה היינו שהרשה לחכ"א שליט"א מתלמידי הגרי"י זצ"ל, שעוסק הרבה בענייני קברים, לעשות כדעת רבו הג"ל, ולא שפסק כן בעצמו, וייתכן מאוד שזה גם מקור השמועות הנ"ל). ברם לענ"ד יש ראיות דלא כטענת הגרי"י זצ"ל, ויתבאר לקמן בס"ד.

12. יל"ע בתשובת הפני" על הביבין (ונדפסה בנחל אשכול ה' טומאת כוהנים) שהזכירו האחרונים, ובמכתם לדוד למהר"ד פארדו (יו"ד, נג) צדקה ומשפט (יו"ד, יט) אדמת קודש (סי' כג מהראשל"צ הג"ר חיים משה מזרחי וסי' כד מאחיו הג"ר ישראל מאיר מזרחי) שדנו בכללי סטל"צ וקבר סתום, ויל"ע אם גילו דעתם בנקודה זו. ובאדמת קודש ומכתם לדוד כמדומה

שבמתני' וברמב"ם מפורש שצריך דע"ד ומאידיך יש ראשונים שהזכירו טע"ט. ויל"פ שהניח העבוה"ג שהרמב"ם מיירי בסגור והראשונים שהזכירו טע"ט מיירי בפתוח. ברם לדינא כבר כתב החזו"א שא"א לחדש חילוק בזה.

בחכמ"א קנ"ט, ד הרחיב בדיני אהלים. והנה באות ב' כתב שאם יש חור טע"ט פתוח למעלה לאויר הרי זה אוהל החוצץ. ומשמע שנקט גם הוא דכדברי האחרונים דסגי בטע"ט. ברם באות ג' כתב שאם אין פתח לבית הוי קבר סתום, ולא כתב שיעור הפתח. ובאות ד' כתב 'שיעור פתח להוצאת המת אפילו הוא שלם שיהיה ד' טפחים על ד' טפחים (שם ה"א)'. ע"כ. והיינו ע"פ הרמב"ם הנ"ל. ולכאורה הוא מתפרש שזה גם השיעור שבפחות נזה הוי קבר סתום. ואמנם יש לטעון שכוונתו רק לדין סטל"צ, וסמך שדין קבר סתום כבר נתפרש באות ב' וכנ"ל, ומיהו א"כ אינו ע"פ הרמב"ם שם שהוא בגדרי קבר סתום. וי"ל שאדרבא, ותחילה נקט טע"ט כלשון הרגיל בפוסקים ואח"כ פירש שביותר מכזית צריך דע"ד. ואמנם קשה קצת לקבל שמש"כ בפירוש באות ב' אינו עיקר, ועדיין צ"ע בדעתו.

בישועות מלכו יו"ד, ע השיב על דברי חתנו בעל נפש חיה שהצריך ד"ט, וכתב לחדש שאינו מעיקר דין קבר סתום שהוא מדאורייתא אלא הוא דין דרבנן משום סטל"צ, ושנראה שבקבר שאין עתידים להוציא את המת משם לעולם אין דין סטל"צ, וממילא די בפתח טע"ט. ובזה נתיישבו דברי קמאי שכתבו שתלוי בטע"ט, לפי שהם דיברו בקברים ולא במת המונח בבית. ע"כ. ובנפש חיה (יו"ד, צח) השיב לחותנו, וכתב להקשות על חידוש זה ולהוכיח

ויש להעיר כאן הערה חשובה, שכמדומה לא מצאנו אפילו לאחד מהאחרונים שיכתוב הצעת הדברים, ויביא התוספתא ודברי הר"ש והרא"ש והרמב"ם וכו', ויאמר שאעפ"כ אין צריך לחוש לדבריהם. והנה כל מי שהביאם נקט כוותיהו, או שלכל הפחות ראה בזה ספק ודבר שלמעשה יש להחמיר בו. ויש לזה משמעות גדולה להלכה.

בדברי החידושי הגרשוני החכמת אדם והישועות מלכו

בחידושי הגרשוני (מבעל שו"ת עבודת הגרשוני, תלמיד של הב"ח והמגיני שלמה ושל חותנו בעל צ"צ הקדמון) יו"ד שעא לט"ז סק"י, העיר על מה שנראה בט"ז שדלת נעולה יש בה משום קבר סתום, וצייין למשנה ור"ש ורמב"ם ותוס' שמבואר מהם שאין בזה דין קבר סתום. וסיים 'כללא דמילתא שאין לבית דין קבר סתום לענ"ד אלא בשני תנאים, אחד שלא יהיה פתח ד' על ד' אע"פ שהיא נעולה או טפח על טפח פתוח, אבל אם יש פתח דע"ד אע"פ שהיא נעולה או טע"ט פתוח, יצא מכלל קבר סתום ואין הטומאה בוקעת וכולי'. ע"כ. והנה נתחדש כאן שיש חילוק בין דלת נעולה לפתוחה, שזו בטע"ט וזו בדע"ד. וכעין זה כתב בתשובותיו (עבודת הגרשוני, סד).

וכבר הקשה בחזו"א אהלות יז, שלא מצאנו מקור לחילוק זה, ואם צריך דע"ד הרי זה גם בחלון פתוח, וצ"ע (וצייין החזו"א שם שכבר העיר על זה במשנה אחרונה, וכעיי"ז העירו הגר"מ אריק ועוד), וצ"ע. ועכ"פ קרוב להניח שמפני הקושי הנ"ל נקט כן, היינו

שהביאו הרמב"ם להלכה אבל עיקר עניינם שם הוא במת לפנינו אם מועיל לו כיסוי, וייתכן שלא נכנסו להכריע בנקודה זו, ויל"ע בכל דבריהם היטב.

ודאי יש להם לנהוג בזה כאיסור דאורייתא. והרי זה קהל גדול. ומעתה ודאי שיש מצוה לתקן גם להם ולא להאכילם דבר שהוא איסור דאורייתא לשיטתם ומנהגם. ומצוה לפנות או לעשות כפיין המועילים לכו"ע (וברם יעויין לקמן שגם בכיפים דע"ד בפשוטו יש לתפוס לדינא שאסור לכהן להאהיל שם מדרבנן. וא"כ אין לנו עצה אחרת מלבד פינוי). וכל זה לרווחא דמילתא, אבל נראה עיקר שהוא ספק דאורייתא או אף שעיקרו לאיסור גם לולי זה, וככל מש"נ. ואמר סולו סולו פנו דרך - הרימו מכשול מדרך עמי"ן.

שהוא משום קבר סתום. וכעת ל"ע בטענתו שם, ויל"ע. והנה ברשב"ץ כתב דין זה שצריך ד"ט לגבי קבר שתחת הבית (וכן מהרלב"ח מיירי בקבר), וש"מ דלא כטענת הישועות מלכו. ולעיל הבאנו מתוספתא פ"ג לגבי גולל ובפט"ז לגבי פירצה בקבר הצריכו ד"ט אף אף דמיירי בקבר, וסתמא שיישאר שם, ומבואר לכאורה דלא כחידושו, ויל"ע.

לענין דינא בפתח טע"ט

יותר מכזית בשתי חתיכות פחותות מכזית

יל"ע מה הדין כשיש שתי חתיכות מבשר המת שכל אחת מהם היא פחותה מכזית וביחד הם יותר מכזית. והנה במעיני ירושע דן שאם השיעור רק בכזית הוי כעין שני משהויים, היינו שנמצא שדין טע"ט הוא רק בכזית ולא בחסר

לענין דינא נראה שאחרי שהר"ש והרמב"ם ועוד קמאי פסקו כהתוספתא, וכן נקט הגר"א בא"ר וכן פסקו עוד הרבה אחרונים וכ"ה בחזו"א, הרי הוא לכל הפחות ספק דאורייתא, והמחזור שאף עיקר ההוראה היא שהוא איסור דאורייתא¹⁴.

והנה הרגילים לפסוק בדרך כלל כחזו"א,

14. והנה חכ"א שליט"א העירני שלדעתו יש כאן הכרעה מהטור והבי"ש שלא חשו להביא דעת החולקים, ואף שבשו"ע לא הביאו היינו לפי שאינו מצוי אבל אין ספק שזו דעתו כנראה בב"י. וכן הסכימו הנו"כ הש"ך והט"ז ועוד. ומעתה נראה לו שאין חובה להחמיר. ע"כ. והשבת לו (בשניו קל) 'הנה יש לתמוה כן על כל האחרונים שהובאו לעיל שהיה פשוט להם שא"א להקל בפתח טע"ט, ועד להחזו"א. ולענין טעמם מפני שהיה פשוט להם שבמצב כזה אין לזה משקל של הכרעה במחלוקת. והרבה פעמים האחרונים הורו להחמיר כשיטות ראשונים דלא כהשו"ע, כ"ש בכה"ג שהבי"א עסק בנידון זה כלל ואף לא הביאו כלל בשו"ע. (ולדברי הטור אין את המשקל של הכרעה כמו שיש לשו"ע, והוא כאחד מהראשונים שנתקבלו). ומה שטען כת"ר שאין ספק שזו דעת המחבר, בעניי לא פשוט לי הדבר כלל, ואין דרך הבי"א לדחות דברי הרמב"ם בקלות. ואף כאשר רבו הראשונים החולקים ודבריהם נראים, מצוי שהוא למעשה פוסק כהרמב"ם. כ"ש כשזו תוספתא מפורשת וגם הר"ש והרא"ש כתבוה בפירוש המשנה. ואין שיהיה, הרי לדידן, אנו מחוייבים גם להאחרונים שאחר השו"ע. והרבה פעמים האחרונים הורו לנו להחמיר ע"פ דברי ראשונים שלא הובאו בב"י (או שהבי"א דחה דבריהם וחזרו האחרונים וקיימום). ולענין ג"ל ברור שגם כאן חובה עלינו להחמיר. וכ"ש להרגילים לפסוק כחזו"א, שיש להם לנהוג בזה כאיסור דאורייתא. וכבר נתבאר שהרבה אחרונים היה פשוט להם שיש לפסוק כן או שלדידן הוא ספק דאורייתא, וכנ"ל, וכמדומה שמדבריהם יש לנו ללמוד מה היא הגישה הנכונה במצב כזה. ע"כ תשובה.

יש להוסיף שיתכן שלא היה להטור את פירוש הר"ש כלל. והרבה פעמים ניכר שהראשונים לא היו להם דברי הראשונים שקדמו להם ואף של רבותיהם, ובזמנם היו הספרים בכת"י ויקרים, והיה מצוי חסרון ספרים. ויעויין ב"י יו"ד קצח לגבי חציצה בשאר שרפים שכתב שנראה שהטור לא ראה דברי הר"ש שם. ולשון הבי"ש שם 'ומ"מ מתוך דבריו ניכר שלא ראה אלא מה שהביא הרא"ש מתוספתא זו בפרק תינוקת שלא הזכיר שם שאר שרפים שאילו ראה דברי ר"ש שהעתיק כל התוספתא בפרק ט' דמסכת מקואות היה רואה שהרמב"ם לא כתב מה שכתב מדעתו אלא מדעת התוספתא'. ע"כ. והיינו שהניח שהטור לא ראה בסו' דעסיק בה לא דברי התוספתא ולא דברי הר"ש. ומלשון הבי"א אתה למד שהניח שהאפשרות של הטור לדעת מהתוספתא היא בעיקר ע"י הבאתה בדברי הר"ש, והיינו מצד שיתכן שלא היה לרבינו בעל הטורים את התוספתא, ודו"ק. לגבי הבי"ש עצמו, הנה בהל' מקואות הביא הרבה פעמים דברי הר"ש בפירוש המשנה, אבל איני יודע אם היה לו את הספר בקביעות. ולא נראה שאפשר לפסוק הלכה על סמך הנחה שמן הסתם ראה דבריו וחלק עליו להלכה כאשר לא הביא את דבריו כל עיקר. ונגם ייתכן שהיה לו ר"ש רק לחלק מהמסכתות, ולא כל הספרים היו לו, והרי לא היה לו מאור ומלחמות, וכמ"ש הח"ח בהקדמת ליקוטי הלכות כמדומה, וכן לא היו לו עוד הרבה ראשונים. ומניין הוודאות שבכלל היו לו דברי הר"ש).

הדין במשנה וגמ' או עכ"פ בדברי הפוסקים, ומיהו אינו הכרע].

ולענ"ד קשה לשמוע שיהיה הבדל בין מת הנמצא למת הקבור. והרי הטומאה אינה כוח בפני עצמו שדנים עליו כגוף נפרד (וכעין ריח בצואה שדנים על גוף הריח ולכמה ראשונים יש בו קולא בצואה קבורה), אלא הטומאה מתייחסת תמיד לגוף המת. והמת הוא המטמא, אלא שטומאתו נמצאת בלי אוהל עליה ובוקעת ועולה, וממלאה את הקבר הסתום וכו'. ומהיכי תיתי לומר שסגי לזה בפתח קטן יותר.

והנה, בתוספתא פט"ז ה"ו 'קבר שתם פתחו אינו מטמא' וכו' והצריכו שם פתח ד', ולכאורה מייירי גם כשהמת מכוסה והקבר בנוי מלמעלה, וקשה להעמיד דמייירי דווקא כשהמת עצמו נמצא גלוי במבנה הקבר, ועיין. ואם כן הוא הרי הדבר מבואר מהתוספתא. אלא שצ"ב כמה הוא מוכרע, ושמא נאמר שבזמנם סתימת הלשון הייתה מתפרשת לאופן שהמת מונח גלוי תחת האוהל, וצ"ב.

[בביאור המרדכי למהר"ם בנעט הנ"ל דן בחלל טע"ט שפתוח מהצד לאוהל שעל הקבר שייחשב קבר סתום כיון שאין בו דע"ד. ודן אולי לטומאה הנכנסת דרך טע"ט סגי בפתח שלה וא"צ ד"ט. ברם נראה שאין עיקרו לחלק בין מת לטומאה, אלא כוונתו שטומאה הנכנסת דרך פתח לחלל מסויים אין לחלל נחשב כקבר סתום בגלל שהוא פתח קטן, ועיין. (ובאמת קצת צ"ב מה הצד שייחשב קבר סתום באופן

אפילו מעט (שאו אין טומאת אוהל) ולא ביתר אפילו מעט (שאו שיעור הפתח בד"ט). ואילו יוכרע ששתי חתיכות הם בדין פחות מכזית ופתח שלהם הוא טע"ט, הרי יש להעמיד בקל באופ"ז. והעיר זה הגרמ"א סלושן שליט"א. ולגוף הדין עדיין צ"ע.

פתח לחלל שאין בו מת ויש קבר תחתיו

שמעתי טוענים שגאון אחד זצ"ל (הגר"ג גדליה נדל) הורה למעשה שאפשר לעשות פתח טע"ט ולסמוך שאין דין קבר סתום. ואומרים שטען מצד לשונות הראשונים הנ"ל שמשמע מדבריהם שבטע"ט סגי. וטעם זה לא הבנתי, וצ"ב טובא איך אפשר להקל בדאורייתא ככהאי גוונא, וככל מה שנתבאר לעיל. וכ"ש כשיש אפשרות לפנות ולא להיכנס לחשש, והרי הנידון בטומאת כוהנים דאורייתא במקומות רבים מאוד ולדורות. ויש שטענו שביררו, ועיקר טעמו היה מפני הטענה השניה דלהלן.

עוד שמעתי שטען הגאון הנ"ל (וי"א שזה היה עיקר טעמו, וכנ"ל), שיש לדון שכל מה שצריך דע"ד הוא אם גוף המת נמצא בקבר הסתום, אבל אם המת טמון בעפר ורק הטומאה היא הבוקעת לאוהל, שמא בזה סגי בטע"ט לכו"ע. ע"כ¹⁵. [והנה הטוען כן עליו להכריע כמה עפר יהיה על המת כדי שנדון שסגי לו בטע"ט, אם הגדר בעפר בגובה כ"ש או שצריך עפר בגובה טפח או בגובה ג"ט, ועיין. ויש מקום לטעון שאם הדין אמת היה ראוי שיתפרשו פרטי

15. ויש שצינו לדברי החזו"א אהלות ס"ז סק"ט (ד"ה עוד למדנו) שהוא מקור לחילוק זה. ולענ"ד אינו עניין לכאן. שהחזו"א שם ייחס להראב"ד שסוכה סתומה על טומאה רצוצה אין לה דיני קבר סתום אבל אינה חוצצת. ותמה מה המקור לדין כזה. ואין שם שום חלוקה בין טע"ט לדע"ד אלא חלוקה בעיקר דין קבר סתום מתי הוא נאמר. (ואגב בגלינות להגר"ח נראה שדן החזו"א שהטעם מפני שהסוכה היא ארעי, ויל"ע שם בכל העניין, וכעת לא זכיתי לזה). ואולי הטוען כן כוונתו לומר שכנראה סברת הראב"ד היא שדין קבר סתום נאמר רק בבשר המת ולא בטומאה רצוצה הבוקעת. וזה ייתכן, אך א"א להוציא מזה חלוקה לדינא שגם כשיש דין קבר סתום, הרי להלכה יהיה הפתח בטע"ט, ודלא כהרבה אחרונים שהחמירו בזה, ועיין.

ויש לברר האם עצמות דינם ככזית או כיותר מכזית. והנה אמרו במשנה אהלות פ"ג מ"ו (לגבי פתח דסטל"צ) 'גדול מכזית כמת רבי יוסי אומר השדרה והגולגולת כמת'. ע"כ. וצריך ביאור האם נחלקו ת"ק ור' יוסי, ואם יש כאן מחלוקת צ"ב במה נחלקו, והלכה כמי.

ברע"ב כתב שהלכה כר' יוסי, ובתוס' יו"ט שיל"פ שהבין שאין כאן פלוגתא אלא ר' יוסי הוסיף דין וחכמים מודים לו. וברם הוא העיר על זה שברמב"ם בפיה"מ כתב שאין הלכה כר"י וגם בחיבור לא הביאו. ע"כ. (וקרוב לזה במלאכת שלמה). ובפשוטו נראה מפירוש המשנה להרמב"ם, וכן נראה בתוס' יו"ט ובמלאכ"ש, שאם זו פלוגתא היינו שר' יוסי מחמיר ששדרה וגולגולת דינם כמת וצריכים ד"ט, ות"ק שנחלק עליה סבר ששדרה וגולגולת אינם כמת. ולפי זה לדינא שדרה וגולגולת אינם כמת.

וברם בא"ר להגר"א ותפא"י ונימוקי הגרי"ב (וצויין בסופו שהוא מהר"מ בכרך) וברש"ש שם נקטו כולם שר"י מקיל וסובר שרק בשדרה וגולגולת שיש בהם טומאת אוהל דנים שצריך פתח דע"ד, ולא בשאר עצמות אף שיש בהם כזית (לכאורה היינו ברובע עצמות, שאל"כ אין כלל טומאת אוהל וממילא אין שייך סטל"צ ולא קבר סתום). והעירו לדברי הרא"ש פ"ד מ"ב שג"כ נראה כן, וכעת לא עיינתי שם.

מצד הסברא יש לטעון שיותר מכזית צריך דע"ד כי אינו יוצא בפתח קטן של טע"ט, וא"כ הרי לכאורה עצמות של טומאת

כזה שהטומאה עצמה נמצאת בחלל שיש לו פתח, ואכ"מ). ולעיקר הדבר צ"ב שם אם כוונתו לסמוך למעשה על זה, כי דן לקיים המנהג להקל בנידונו בכמה טעמים, וסיים דמ"צ צ"ע למעשה. אלא שיתכן שמה שצ"ע למעשה אינו על פרט זה כמבואר למעיין שם, ויל"ע.

והנה התשב"ץ (ג,ב) מיירי בכהאי גוונא גופיה של קברים שתחת הבית, ופשוט לו שאם החלל שע"ג הקברים אין לו פתח דע"ד הרי הוא נעשה קבר סתום. (וכן מהרלב"ח מיירי בזה ודן בכללי קבר סתום אבל לגבי פתח דע"ד לא דן, ונראה שהיה פשוט לו שצריך דע"ד גם בכה"ג). וכן בגידולי טהרה מיירי באוהל ע"ג קבר, ובנפש חיה ג"כ דן באוהל על קבר וכתב כעין סברא זו אך לא הסכים לסמוך על זה ומסקנתו שגם בקבר הטמון ויש חלל מלמעלה חייבים לעשות פתח דע"ד. וכן מהר"ם אריק ומנח"י מיירו באהל ע"ג קבר בארץ, והצריכו דע"ד. ולמדנו שכולהו רבנן הנ"ל לא חילקו כן והיה פשוט להם שאוהל סתום שעל גבי קרקע שטמון בה מת, הרי דין האוהל הזה שהוא קבר סתום ומטמא כל סביביו.

ואחרי שהדבר מפורש כבר בתשב"ץ ובכולהו רבוותא הנ"ל, הרי בודאי כן עיקר לדינא, ונראה שא"א כלל להקל בזה¹⁶.

בדין עצמות ובדין שדרה וגולגולת

עוד זאת יש לעיין מה הדין בעצמות. שהרי גם כזית מטמא באוהל ומ"מ פתחו בטפה,

16. יש מקום לדון קצת מצד סתימת הר"ש והרמב"ם והרא"ש, שהרי זה נוגע למעשה בצורת הקברים שלנו. שהנה בקברים הנהוגים כיום, המת טמון בארץ ויש עליו מצבה בנויה, ולכאורה מצוי שיש בה חלל טע"ט. וברם צ"ב אם זו הייתה הצורה הרגילה בכל הדורות. והנה, קברי שוחה בלי מערה וכוכין, הם נהוגים בישראל כנראה הרבה יותר מאלף שנה. וכבר הראשונים דנו בעפר שעל המת אם הוא נידון כקרקע עולם. והיינו שקברו בשוחה ומילאוה עפר. וכפי הידוע נהגו לשים על זה מצבה. וכזמן הראשונים ודאי נהגו במצבות, ויש מהם קיימות עד היום. ואמנם ייתכן שלא היו רגילים במצבות שיש בהן חלל, ופרט זה צריך ביור.

שמתחלתן אין להם פותח טפח ועוד שאין אדם עשוי לפרוץ פצימי ביתו. ע"כ. וגם לפי זה יל"ד שבכיפין כאלו אין לומר שהם כבתים. (ובלשונו נראה שאין העניין שארונות יצאו מהכלל לחומרא אלא שבית יצא מהכלל לקולא, יעויין בלשונו. ואולי יהיה תלוי בין טעמי הרמב"ן בבית, ועיין. וצ"ע למעשה).

[והנה] ייתכן שיש להגיה ברמב"ן ולגרוס 'אבל ארונות מתחילתן', ולא 'אבל ארונות יש שמתחילתן', ועיין, ולפי זה אולי י"ל שסתם ארונות מתחילתן אין בהם, ורק בזה גזרו. ואמנם ע"כ רוב ארונות או סתמן היה בהן פו"ט, שלכן התירו לקראת מלכים, ומעתה צ"ב מה איכפת לן מתחילתן. וע"כ שהכוונה בעיקר לזה שמצוי גם ארונות שלא טרחו לפתוח בהם. ויל"ד לפ"ז שכיפין כארונות הן. ועוד שבלא"ה הרי כתב בתחילת דבריו שבבתים ככולן יש להם, וזה אינו קיים בכיפין, וגם להגהה זו אין הכרע מדבריו להקל, וצ"ע].

אם נאמר שהגזירה היא גם בכיפין, יל"ע אם יש גודל מסויים שממנו לא גזרו. וכגון ב"י טפחים שהוא שיעור בית י"ל דלא גזרו, ואולי גם בד' טפחים י"ל כן, שהוא מקום חשוב וגם הוא פתח הניכר היטב, וצ"ע. ברם צריך ראייה לחלק כן.

וראיתי בתשובת מהר"ם אריק שם שכתב שבעשוי במיוחד כדי למנוע טומאה י"ל דלא גזרו, והביא דוגמאות מדינים אחרים. ואמנם קשה לדמות בכללים כגון אלו מגזירה לגזירה, וגם קרוב קצת שבארונות עכ"פ לפי חלק מהפירושים ג"כ היה מכלל טעמם למנוע טומאה דאורייתא¹⁷, ושמענו שאעפ"כ גזרו אטו ארונות

אוהל הו' כיותר מכזית. ואמנם בעצמות קטנות צ"ב, כי י"ל שהן כשני חתיכות שיחד הן יותר מכזית. ובאופן זה צ"ת מה הדין וייתכן דסגי בטע"ט, וית' במקומו בס"ד.

גזירת חכמים להחמיר בארונות שיש בהם פו"ט ובדין כיפין

בגמ' ברכות יט, ב אמרו 'דאמר רבא דבר תורה אהל כל שיש בו חלל טפח חוצץ בפני הטומאה ושאין בו חלל טפח אינו חוצץ בפני הטומאה ורוב ארונות יש בהן חלל טפח וגזרו על שיש בהן משום שאין בהן ומשום כבוד מלכים לא גזרו בהו רבנן'. ע"כ. והיינו, שאף שרובן יש בהן פותח טפח, וזה הטעם שהתירו משום כבוד מלכים (ומסתבר שרובן הגדול או סתמן של ארונות היה בהן פותח טפח ולכן התירו), מ"מ גזירת חכמים היא לטמאות גם כשיש פותח טפח אטו המעט שאין בהן פותח טפח. ויש לברר, האם הגזירה שייכת גם בכיפין הנעשים ע"ג קבר למנוע את הטומאה.

והנה בבית שע"ג הקבר לא מצאנו שגזרו, ובתוס' ב"ב ק, ב ד"ה ורומן 'דבקבר גזרו יש בארון פותח טפח אטו אין בו כו' אבל בית, אין בית שלא יהא בו פותח טפח ובית אטו קבר לא רצו לגזור. ולכאורה לדבריהם גם בכגון כיפין הללו מסתבר שגזרו (ועול"ה מה הדין בכיפין של ד"ט ויותר).

ברמב"ן ב"ב שם הקשה שא"כ יגזרו לא פירץ פצימיו אטו פירץ, וכתב 'זו אינה קושיא, דכיון שכל הבתים יש להן מתחלתן פצימין אין גוזרין שמא יסלקם, אבל ארונות [יש]

17. לכאורה כל הצורה הזו שעשו בזמן חז"ל ארונות וקברים עם פותח טפח לחוץ וכו', הכול היה בשביל למנוע את הטומאה, ועיין.

ומעתה אין לנו דרך הגונה למנוע טומאת כוהנים מלבד פינוי.

סיכום הדברים לגבי כיפין של טע"ט וקצת בגדרי נפרצו פצימין

ונמצא מעתה שכביש או בניין הבנוי על גבי כיפין שלא טפח על טפח, הרי לשיטת כמה ראשונים ואחרונים והכרעת החזו"א שכן העיקר לדינא, יש בו טומאת כוהנים מדאורייתא. ומירי ספק דאורייתא נראה שודאי לא יצא.

גם אם היו כיפין המועילין, הרי להמבואר ברשב"ץ יש כאן גזירה דרבנן אטו כיפין שאין בהם כשיעור, ונראה שא"א להקל בזה למעשה. ואם יעשו גובה י' טפחים ייתכן שהוא כבית גמור ואין בו את הגזירה, וי"ל שבשעה"ד יש להקל כן, ויל"ע לדינא.

ולפעמים יש גם נזק בכיפין, שהטומאה עולה כנגד כל שטח הכיפין שמצוי שהם תחת חלק גדול מהכביש או הבנין, והנה הגדילו את שטח המכשול, ויש שלולי זה היה כספק אם האהיל, ואם היו ברכב ג' בנ"א הוי ס"ט ברה"ר שקרוב שהעיקר לדינא שהוא היתר גם לטומאת כוהנים ואכמ"ל (ונת' במק"א) וע"י הכיפין נעשית טומאה וודאית. ויש להעיר שזה שרואים מרכב לרכב ואין שייך שם דיני ייחוד, אינו נותן דין רה"ר לטומאה, וזו העיריני לנכון הגר"ש הכהן ארנטרוי שליט"א, ונתבאר בס"ד במק"א.

ושמעתי טענה שבפתח דע"ד יש יותר חשש של סתימה ע"י בעלי חיים וכו', ושלכן מצד המציאות יש עדיפות לעשות טע"ט. והנה אם כן הדבר, ופתח דע"ד עשוי להתמעט לפחות מטע"ט יותר ממה שפתח טע"ט עשוי

שלא יעשום כדי למנוע טומאה, או אטו אופנים של טעות בדין או במציאות. ועיין היטב. וצ"ע לדינא בכל זה. - הרמב"ם (הל' אבל ג, יד) כתב שתמא שהקילו בטומאה דרבנן לכבוד הבריות, ושמדלגין ע"ג ארונות לקראת מלכים, ולא כתב מה הטעם להקל מדאורייתא ולמה אסור מדרבנן. ולענ"ד אין מקור מדבריו להקל או להחמיר בזה.

ישו"ר בשו"ת תשב"ץ הנ"ל (ח"ג, ב) 'וכיון שאיסורו דבר תורה בלא פתח ארבעה טפחים ובפתח גזרו משום מיעוט ארונות שאין להם פתח טפח. ולא התירו אלא מפני כבוד מלכים כדאי' בפרק (מאימתי) [מי שמתוך] (שם), בנודן הזה שיש ביהכ"ג בעיר יש לכהנים (תקנה) להתפלל בו לא מצינו שהקילו בכיוצא בזה. והרוצה להקל יקל. וכן הדעת נוטה להקל. ע"כ. והנה מיירי שם באהל שנעשה כדי לחצוץ בפני הטומאה וגם היה בו פתח ד"ט, ומ"מ היה פשוט לו שהוא בכלל הגזירה, ודן להקל רק מצד צורך מצוה, וגם בזה נתחבט לפי העניין שם.

ולמדנו חכמים גזרו על ארונות שיש בהם פתח טפח להוציא הטומאה, שידונו אותם כאין בהן פתח טפח, אטו ארונות שאין בהם. וכתבו הרא' שכבית לא גזרו. ויל"ע מעתה מה הדין בכיפין, ויש צד גדול שדינם כארונות והם בכלל הגזירה, וצ"ע לדינא.

ויל"ע מה הדין בכיפין של י' טפחים ושל ד' טפחים, ואולי בהם לא גזרו שהוא פתח חשוב וגם הוא ניכר יותר, ושו"ר בתשב"ץ לגבי ד"ט שהיה פשוט לו שגם בזה הוא אסור.

ולכאוי לדינא א"א להקל למעשה אפילו בכיפין של ד"ט ואפילו עשאום בשביל להוציא הטומאה, שבדברי הרשב"ץ נראה לאסור גם בזה, וכ"ש בכיפין של טע"ט שבהם יש לדון גם מהראשונים להחמיר וכנ"ל.

לעשות באופן המועיל, הרי מוטלת עלינו חובה לפנות את העצמות כדין, ולא להשאיר הקברים עם תיקון כזה שנאסר מגזירת חכמים וכ"ש שלא בתיקון שמשאיר את הטומאה בפלוגתת הראשונים בדאורייתא, ואשר אף נראה עיקר שיש לנהוג בו לאיסור. וכן פשוט שהצלה מספק דאורייתא של טומאת כוהנים היא הצלה וודאית וצורך וודאי של הרבים, והרי היא מתירה פינוי בתורת ודאי.

האם יש צירופים בשעת הדחק גדול

במקום שאין שום תקנה, ויש שעת הדחק גדול וצורך מצוה, יל"ד צירופים מצד כמה שיטות, ואולי יכריעו החכמים דהוי ס"ס וכדומה. שיטת כמה ראשונים דטע"ט חלל אין טומאתו בוקעת עכ"פ מדאורייתא. שיטת הראב"ד דקבר סתום אין בו טומאת אוהל. שיטת הראב"ד שכוהנים אינם מוזהרים על קבר סתום, ומצורף לזה שיטת הראב"ד הידועה בכהנים טמאים. דברי כל אותם הרא' שפשוטם משמע שפתח טע"ט מוציא מידי קבר סתום. וכן יש לדון עוד מצד דברי מהרלב"ח ודעימיה שאין דין קבר סתום במה שלא נעשה לצורך המת, וכיפין אלו נעשו בשביל למנוע טומאת המת ולא לכבודו, וצ"ב מה הם לגבי זה, ויל"ע.

ואמנם משמעות האחרונים שהובאו לעיל שנקטו שהעיקר לדינא שבכה"ג למרות כל הצירופים הוי קבר סתום, ונראה שראו את זה כאיסור דאורייתא או כספק דאורייתא (ומהר"ם בנעט דן לצרף חלק מהנ"ל, ומ"מ סיים שצ"ע למעשה), וגם מדין הרי לכאורה יש ראיות המוכיחות כן, ולכאורה יש לנו לנהוג בו כאיסור מוכרע, וצ"ע לדינא. וכגון זו צריכה רב.

להתמעט כן (שלולי זה אין הפסד בדבר אף אם ייתכן שלא נרוויח), הרי אם באנו לחשוש לבעיה זו יש לנו לעשות גם פתחי דע"ד וגם פתחי טע"ט. וברם למה שנתבאר מהרשב"ץ הרי צריך לכאורה לפחות פתח שיש בו גובה י' ורוחב ד', ובזה יש לדון להקל וכנ"ל.

ובכל פתח שנעשה, הרי לכאורה העצה הנכונה היא לנעול הפתח במפתח, שבזה ג"כ הוא יוצא מידי קבר סתום עד שיפרצו פצימיו. ובדלת דע"ד הרי גם העבוה"ג מודה דנעול שלא פרץ פצימיו שפיר דמי. ואם חוששים שאם אין מפתח בעולם ייחשב כנפרץ הפצים, הרי יש תקנה לנעול במפתח מספרים פשוט שהוא מצוי לכול, או שיעשו מפתח אחד שפותח את הכיפין שבכל המקומות ויעשו בצורתו הרבה מפתחות וכדומה. ואפשר גם לסדר פיקוח וכשרות שיבואו לבדוק ולפתוח מידי תקופה. (וכן אפשר לעשות פתח סגור בדלת ונעול כפי העצות הנ"ל, ובדלת יעשו פתח קטן של טע"ט שיישאר פתוח לעולם, ובזה אין שום הפסד בדבר כלפי טע"ט הפתוח בעלמא).

ואמנם לא נהיר לומר שייחשב כנפרץ הפצים. והנה, אם הפתח נתכסה ונעלם בעפר עולם כפי המצוי במערות עתיקות, ייתכן ומסתבר דהוי כנפרץ הפצים, והרי הבית עם פתחיו קבור כולו בעפר עולם והיכן פתחו. ואטו אם יעשו ארון סגור עם פתח ד"ט ויכלו לקוברו באדמה ולסמוך על הפתח למנוע דין קבר סתום, ובודאי אינו כן והקבורה בעפר מבטלת את הפתח לגמרי. וקשה לחלק. אבל אם יש כאן פתח נעול ונאבד המפתח, גם אם אין אדם מסויים שדעתו על הפתח, נראה שאינו כנפרץ הפצים.

במקום שיש מתים או קברים, ואין אפשרות

הוספה א

אם עדיף לפנות משום כבוד המתים בכביש וכדומה ע"ג כיפין

עיקרו נכתב במק"א והועתק לכאן

שהרשויות הפקיעו מבעליה, וע"כ שסומכים שאינו נחשב כרכוש הבעלים במצב זה. ומיהו אולי סומכים שסתמא שלא איכפת ליה שיסעו, ובאמת אם ימחה יימנעו מליסוע שם, ויל"ע (בכל זה).

ובן יש שהזכירו שבמצב יש לחשוש שלבסוף יבזו הקברים תוך כדי הסלילה או בעתיד ובהמשך השנים וכדומה.

וייעוין בכל זה בשו"ת חכ"צ, נ'. נובי"ק יו"ד, פ"ט. מהר"ם שיק יו"ד, שנ"ג. כת"ס יו"ד, קפ"ד, ובתשובות במעשה דאלטונא שצויינו להלן בסמוך¹⁸.

ומעשה¹⁹ היה בעיר אלטונה שגזרו אנשי העירייה לעשות דרך הרבים על מקום הקברות, והם הסכימו לעשות גשר בגובה עשרה טפחים שעליו תעבור הדרך, ובאופן זה יצטרכו לחפור רק במקומות מעטים שבביל העמודים המחזיקים את הגשר, ובשאר השטח היה אפשר להשאיר הקברים במקומם. ועלה הנידון האם לפנות רק את הקברים שבמקום החפירות ולהשאיר את שאר הקברים תחת הגשר, או שכבודם של מתים

לעיקר הדבר בדין כביש ובית מגורים וכדומה ע"ג קברים, הנה להרבה אחרונים גם אם אין שום חשש של טומאת כוהנים, אם אין בידינו למנוע סלילת כביש או בניין בית ע"ג קברים (או שיש להתיר מצד מזיק את הרבים), יש לפנות את הקברים כדי שלא יישארו המתים מתחת בית או שדה שנחרש ונזרע או מתחת דרך הרבים, שהוא עניין של בזיון. וכבוד הוא להם לפנות אותם. והרי זה כמו שמפנים לקברי אבותיו ולקבר שלו ולהעלותו לאר"י.

ויש אחרונים שהזכירו גם שאם הממשלה מפקיעה את השטח, הוא מותר גם מצד שאינו שלו, ומפנים את המת כדי שיהיה קבור בקבר שלו, יעוין מהר"ם שיק ועוד.

ויל"ע אם הוא שייך באר"י, אם אנו סוברים שאין בהפקעה כזו דינא דמלכותא (אף שהיא צורך הציבור). ואמנם כל זמן שלמעשה הרשויות הן ששולטות ומנהלות את המקום לכל דבר, ובדרך כלל יש יאוש בעלים גמור ואף פקע שמו, הרי בפשוטו הוי בכלל זה, ואין הנידון תלוי רק בדיני קניינים, ויל"ד עוד. (והנה כולי עלמא מקילים לנסוע ע"ג כבישים שנסללו על קרקע

18. ולענ"ד פשוט שהיה חשש שהגויים ילמדו שהיהודים מפנים במצבים כאלו ולא יימנעו מלגזור להפקיע בתי קברות אחר שיש פיתרון מוזמן, ולא חששו רבותא לזה. והיינו, שאין אנו רשאים להימנע מלדאוג לכבודם של מתים שלפנינו מחשש שיבואו עוד מתים למצב שיצריך לפנותם. והנה החת"ס כתב חשש זה כשדנו לפנות את הגר"מ בנט לתוספת כבוד וכרצונו בחייו, וכתב שצריך לעיין ולברר אם אין חשש שזה יגרום לפנות בתי קברות שלמים, ומ"מ בתשובות שכתב אח"כ התיר לפנות קברים כשהיה נידון של ביוון. (ואמנם ימקלד"ח כיון שכל נידון כזה הוא לפי העניין). ובמק"א נתבאר בהרחבה.

19. הועתק ממה שנכתב בדיני פינוי קברים, ושם נתבאר בהרחבה. והעתקתי כאן הנצרך לנידו"ד.

גשר שעל בית הקברות. ואמנם הדגיש שביה"ק יישאר ברשות ישראל ובבעלות הקהילה היהודית, וע"י כך הוא משומר מביזוי. (בקונ' שם האריך בנידון היתר הנוכ"י לפנות עצמות והמסתעף, שהגר"מ לרנר כתב לתמוך דברי הנוכ"י בזה, ואכמ"ל).

והנה, בחזו"א רס"ח, ה' מבואר שסבר שאינו טעם לפנות אף אם ילכו ע"ג הקבר וכיו"ב. ונראה שהוא חולק על הרבה אחרונים הנ"ל. וי"ל שזו דעת הערוך לנר ודעימיה הנ"ל. אבל אחר שרבו מאוד הסוברים שעדיף לפנות, הרי קשה לקבוע שיש להימנע, ובודאי שאין למחות ביד הרוצה לנהוג כרוב האחרונים ולפנות.

עוד יש להעיר מצד החשש שיבוא בעתיד מכשול של טומאת כוהנים ע"י שהכיפין ייסתמו עם השנים באופן שישובו לדין קבר סתום, כיון שאינם בביה"ק מסודר. ומי יכול להשגיח לשנים רבות ולדורות הבאים שלא ייסתמו הכיפין ע"י עבודות עפר בסמוך אם לנוי צידי הדרך או להרחבת הכביש או לצורך העברת קוי תקשורת או ביוב או אף עבודות פרטיות של חקלאים הסמוכים לכביש, והרבה כיו"ב. וכן יל"ד מצד חשש ביזוי בעתיד שעם הרחבת הכביש והדומה לו, יוציאו העצמות וישליכום מחוסר ידיעה או בזדון. ובפשוטו די בחשש זה כדי לחייב אותנו לפנות אם יש ביכולת, וכן באחרונים הזכירו חששות כעין אלו כטעם לפנות (ואף החכם האוסר בעובדא דאלטונה הנ"ל) הדגיש שהקברים יישארו ברשות ישראל ויהיו משומרים ע"י זה).

לפנות אותם כדי שלא יהיו תחת דרך הרבים. ורב המקום הג"ר מאיר לרנר שלח להרבה חכמים שלדעתו הנכון לפנות, ושאל לדעתם. והרבה מגדולי המורים באותו הדור הסכימו איתו.

ומהם הגאונים בעל ערוך השולחן, בעל חלקת יואב, הגר"ד מקרלין (וכתב שיקברו כ"א בארון בפני עצמו ושישתדלו לקחת גם הרקב אם אפשר), הג"ר שלמה הכהן מוילנא בעל חשק שלמה, בעל שו"ת בית יצחק, בעל שו"ת הרי בשמים, הגרא"מ שטיינברג (כנראה הוא בעל מחזה אברהם), הגר"מ אריק בעל מנחת פיתים, בעל לבושי מרדכי, הגר"א דייטש בעל תבואות השדה, הגר"י גרינוולד מסאטמר, בעל מנחת אלעזר, הגר"צ הופמן מברלין, הגרש"ז ברויאר מפפד"מ, הראשל"צ הגר"ש אלישר בעל שמחה לאיש, המהרש"ם מברעזין, הגר"י פייגנבוים אב"ד ווארשא, הגרב"צ מבילסק בעל שערי ציון, הגר"ל צירלסון, הגרא"ב קמאי ממיר, הגרח"מ קופמן הכהן בעל פתח האוהל, הגר"ח בעל בן איש חי מבגדד, הגר"ש סלנט, הגאון האדר"ת, בעל שדי חמד. (התשובות נדפסו בקונטרס חיי עולם שחיבר הרב לרנר. העתקתי השמות כפי סדר המכתבים שם, ויש שם מכתבים מעוד הרבה רבנים חשובים, וליקטתי לפום רהטאי את השמות המוכרים והמפורסמים).

ומאידך יעוייין בקונ' חקר הלכה מהגר"ח ארנטרוי אב"ד מינכן שכתב בהוא עניינא לאסור, וכתב שהאוסר הוא חמיו הגרמ"ע הירש אב"ד המבורג ושכן הורה בשעתו בכיו"ב הגאון בעל ערוך לנר. וטען שם שאינו ביזוי למתים אם תהיה מסילת רכבת עוברת ע"ג כיפת

הוספה ב

בענין דברי הגר"א

בה טובא, כי הדברים שם באו סתומים, ואולי לא זו הכוונה שם, אך איני יודע כעת דרך אחרת להבין דבריו, ולא בדקתי כעת במחברים אם יש שפירשו דברי הגר"א באופן אחר, וצ"ב).

ואמנם לא כתב הגר"א לחלק בין בשר המת הנמצא בקבר סתום לבין טומאה הבוקעת ממת הקבור לתוך קבר סתום (כפי הסברא שאמרו בשם הגר"ג נדל זצ"ל). והרי הן במתני' דידן והן במתני' דביב מיירי שהמת עצמו נמצא שם. והסיוע מכאן הוא לעיקר הנידון אם מת שלם פתחו בד"ט. ולכאורה להגר"א צ"ל שמתני' כאן היא חולקת על התוספתא, וכפי שדנו כמה מחברים לבאר שיטת הפוסקים שלעולם השיעור בטפח.

העירוני מחירושי הגר"א פ"ג מ"ו יעו"ש. ואמת הדבר שפשטות דבריו שהכוונה כאן להוציא היינו שיש לטומאה מקום לצאת, ולהוציא מידי קבר סתום. וכוונת המשנה לחלק בין פתח דסטל"צ לפתח המפקיע מקבר סתום. שבסטל"צ יש חילוק בין כזית למת שלם ובהפקעת קבר סתום אין הפרש, וגם מת שלם הטומאה יוצאה בכזית ואין בזה דין קבר סתום.

ולפי זה הדברים כאן הם דלא כדבריו בא"ר שפסק שגם להוציא מידי קבר סתום צריך דע"ד במת שלם, ודלא כהרמב"ם והר"ש שפסקו כהתוספתא, אלא כפשטות הטור והראשונים שהזכירו טע"ט. (ובאמת, לענ"ד עדיין יש לעיין

הוספה ג

כללי קבר סתום

בנין, נעשה כל הכותל בדין קבר סתום, ואפילו הבנין גבוה עשר קומות של עליות זו על גב זו, הרי הכותל כולו בדין קבר וכגופו של מת (וכל העליות דינם כאוהל המת, וזה תלוי בדינים נוספים, ואכ"מ).

ג היה לאוהל פתח בשיעור טפח על טפח, אין דינו כקבר סתום. ובאוהל בנין וכדומה (שמאהיל וחוצץ, ואכ"מ בפרטים), הרי הטומאה אינה בוקעת מן האוהל אלא אם יצמידו אוהל אחר

א כזית מן המת שהיה מונח באוהל טפח על טפח, ואין לחלל האוהל הזה פתח לחוץ, הרי כל האוהל נעשה כקבר סתום, ודינו כגוף המת. והמאהיל על כותלי הקבר או על גגו בכל מקום, דינו כמאהיל על גוף המת ונטמא. טומאה זו היא מדאורייתא, והנזיר מגלח עליה. (חזו"א ועיין בגליונות החזו"א).

ב גם אם בנה בניין גדול על המת הדין כך, ואם היה כזית מבשר המת טמון בחלל שבכותל

ו) אם כלה בשר המת ונשארו עצמות המטמאים באוהל (כגון שדרה וגולגולת), ברמב"ם בפיה"מ נראה שלדינא פתחו בטע"ט, ברם רוב המפרשים נקטו שפתחו בדע"ד, וצ"ע לדינא.

ז) מן הדברים אתה למד שאם מצאו קברים ישנים במקום המיועד לסלילת כביש או לבניית בתים, וחוששים לטומאת אהלים, ועשו עליו כיפין, אם היה שם יותר מכזית, הרי לשיטת הר"ש והרמב"ם ודעימיהו והוראת החזו"א צריך שיהיה שם פתח דע"ד. היו שם שדרה וגולגולת שמטמאים באוהל, לרוב המפרשים הנ"ל דינם כיותר מכזית. (ואמנם להרמב"ם בפיה"מ נראה שדי בפתח טע"ט כיון שיש שם רק עצמות, ויל"ע). ואם עשו פתח טע"ט במקום שצריך דע"ד, הרי נעשה הכול כקבר סתום, והמאהיל על כל מקום אותן הכיפין נטמא מדאורייתא, גם אם המת נמצא בצד אחר של הכיפין.

לפתח, או שיעבור אדם שם שדינו כאוהל, וכדו'.

ד) היה שם יותר מכזית מבשר המת, להר"ש והרמב"ם והרשב"ץ צריך שיהיה פתח בשיעור דע"ד טפחים. ויש ראשונים שמשמע שהקילו שמועיל פתח טע"ט להוציא מידי קבר סתום. והעיקר לדינא נראה שצריך פתח דע"ד, וכן הורו החזו"א ועוד אחרונים. ולשיטתם טומאה זו היא מדאורייתא (ומשמע שגם בכזית ועוד שיוצא בקלות בפתח טע"ט, ג"כ הוי מדאורייתא).

ה) היה המת טמון בשוחה בארץ כנהוג בזמננו, ובנו מעל הקבר מצבה, ויש בה חלל סתום של טע"ט המאהיל על הטומאה, הרי דין מצבה זו כקבר סתום. ואם היה בה פתח הרי שיעורו הוא בדיני הפתחים דלעיל, שאם יש שם כזית מן המת פתחו בטע"ט ואם שם יותר מכזית פתחו בדע"ד.